

MIESTO NATURALIZMU V SÚČASNÝCH DISKUSIÁCH O SKEPTICIZME

Adam Greif

The Place of Naturalism in the Contemporary Debates on Scepticism

This contribution examines certain aspects of the relationship between contemporary scepticism and so-called „naturalistic“ response to scepticism. Namely, how efficient or problematic this response is and to what extent is it capable of refuting or defusing philosophical scepticism. A distinction between two kinds of understanding of sceptical challenge – scepticism as an adversary position and scepticism as a puzzle – is then presented and it is argued that naturalism can be successfully used against the scepticism of the first understanding, but not against the second, respectively. It is also argued that this second, more modern understanding, is more interesting and relevant for the purposes of contemporary epistemology.

Úvod

Mojím cieľom je osvetliť vzťah, v ktorom sa súčasný skepticizmus a naturalizmus ako proti-skeptická odpoveď nachádzajú. Je naturalizmus, ako bol formulovaný Davidom Humom, dobrá a aktuálna odpoveď? Prediskutovaním relevantnosti humorskej odpovede na skepticizmus chcem osvetliť povahu skeptickej výzvy samej.

Prečo ale budem hovoriť práve o Humovi a jeho námietkach? Titul konferencie spomína vedu a Hume videl sám seba ako vedca, študujúceho ľudskú prirodzenosť. Jeho odpovede, myslím, výstižne vyjadrujú tento postoj. Druhým dôvodom je to, že odpovede, ktoré Hume poskytol, považujem za celkom bežné a rozšírené vo filozofickej obci. Filozofi, či už sa na skepticizmus špecializujú alebo nie, neraz tvrdia niečo veľmi podobné, alebo to isté, čo Hume.

Chcem teda hovoriť o naturalizme a skepticizme. Predtým však, ako tieto koncepcie rozoberiem detailnejšie, tak ich stručne uvediem, aby nedošlo k prípadným nedorozumeniam. Pod naturalizmom nebudem rozumieť

to, čo sa pod ním asi najčastejšie myslí v súčasnej filozofii – pohľad na to, z akých entít pozostáva alebo nepozostáva realita alebo na to, akou metódou by sme túto realitu mali poznávať. Budem pod ním rozumieť niečo špecifické pre diskusie o skepticizme. Preberám tu totiž používanie tohto výrazu P. F. Strawsona (Strawson 1985, s. 3), ktorý naturalizmom označuje typ odpovedí na skepticizmus, ktoré sa opierajú o pojem prírody alebo ľudskej prirodzenosti alebo o každodenný svet ľudského konania. Hume sa práve nimi pokúšal ubrániť voči „radikálnemu“ skeptickému záveru. Týmto záverom rozumejme tvrdenie, že *nemôžeme vedieť nič o vonkajšom svete, ani len to, či existuje*.

Vo svojom príspevku budem najskôr hovoriť o Humových odpovediach, resp. námietkach, potom o dvoch rôznych koncepciách skepticizmu a nakoniec o tom, ako sa tieto Humove námietky k obom druhom skepticizmu vzťahujú.

Humova odpoveď

Skúsme teraz pozorne zvážiť Humove slová a zistiť, či nám konvenujú, a či sa nám zdá, že predstavujú dobré odpovede na skeptickú výzvu. Úmyselne zatiaľ nehovorím nič o tom, čo presne by tou skeptickou výzvou malo byť. Toto nám posluží ako malý test našej pre-koncepcie alebo pred-porozumenia skepticizmu.

1. Príroda

Takže, tu je Humova prvá obrana našej viery v existenciu vonkajšieho sveta, ktorú skeptik spochybňuje:

„Ktokoľvek, kto sa usiloval vyvrátiť vrtanie tohto úplného skepticizmu, v skutočnosti diskutoval bez protivníka, a pokúsil sa argumentmi dokázať niečo, čo príroda už vopred umiestnila do mysli a učinila celkom neodvratným“ (Hume 1965, s. 183).¹

1 „Whoever has taken the pains to refute the cavils of this total scepticism, has really disputed without an antagonist, and endeavour'd by arguments to establish a faculty, which nature has antecedently implanted in the mind, and render'd unavoidable.“

„Príroda toto rozhodnutie neponechala na ňom [človeku], a bezpochyby to považovala za záležitosť príliš dôležitú na to, aby ju zverila do rúk nášmu neistému uvažovaniu a dohadom“ (Hume 1965, s. 187).²

Tieto Humove slová stelesňujú jednu z tradičných reakcií na skepticizmus, ktorú sa pokúsím zhrnúť takto: skeptický záver a uvažovanie nemôžeme ani len seriózne zvážiť, nie to byť nimi ešte presvedčení. Konštitúcia našej psychiky (príroda) nám jednoducho neumožňuje odmietnuť alebo čo i len pochybovať o tvrdení, že vonkajší svet existuje a že o mnohých bežných veciach máme poznanie. Príroda do nás s neúprosnou neodvratnosťou vložila vieru v existenciu vonkajších vecí. Občas sa táto námietka zvykne zhrnúť takto: *skeptický záver je jednoducho absurdný*. Môžeme nazvať tento typ obrany „námietka prírody“.

2. Paralýza

Zvážme aj druhú námietku, ktorú považujem za ešte viac presvedčivú:

„V tom totiž spočíva hlavná a najťažšia námietka proti prehnanému skepticizmu, že z neho nikdy nemôže pochádzať žiadne trvalejšie dobro... Naopak, [Pyrrhonik] musí pripustiť, ak pripustí vôbec niečo, že by všetok ľudský život musel zaniknúť, keby jeho princípy všeobecne a natrvalo prevládli. Všetka diskusia, všetko konanie by hneď ustalo a ľudia by zotrúvali v úplnej letargii, dokiaľ by neuspokojená prírodná nevyhnutnosť neukončila ich biednu existenciu. ... Keď sa [Pyrrhonik] prebudí zo svojho sna, bude prvý, kto sa sám sebe zasmee a prizná, že všetky jeho námietky sú len obyčajná hračka a že nemôžu slúžiť ničomu inému, než k predvedeniu chúlostivej situácie ľudstva, ktoré musí jednať, uvažovať a veriť...“ (Hume 1996, s. 217-218).³

2 „Nature has not left this to his choice, and has doubtless esteem'd it an affair of too great importance to be trusted to our uncertain reasonings and speculations.“

3 „V tom je totiž hlavná a nejtěžší námítka proti přehnanému skepticizmu, že z něj nikdy nemůže pocházet žádná trvalejší dobro... Naopak, [Pyrrhonik] musí připustit, připustí-li vůbec něco, že by veškerý lidský život musel zaniknout, kdyby jeho principy všeobecně a natrvalo převládli. Veškerá diskuse, veškeré jednání by hned ustalo a lidé by setrvali v naprosté letargii, dokud by neuspokojená přírodní nutnost neucinila konec jejich bídné existenci... Když se [Pyrrhonik] probudí ze svého snu, bude první, kdo se sám

Rád nazývam tieto dôvody pre odmietnutie skepticizmu „námietka paralýzy“. A Hume predstavuje dve verzie: ak by sme prijali skeptický záver, uvrhne nás to do kognitívnej paralýzy – neexistoval by racionálny základ veriť čomukoľvek o vonkajšom svete, a následne do paralýzy pragmatickej – nemohli by sme sa rozhodovať a neboli by sme schopní konať. Toto, odhadujeme, povedie až k zániku života. Keď odmietame skepticizmus, robíme jednoducho pragmatické rozhodnutie a volíme si tú hypotézu (vonkajší svet existuje), ktorá nám dovoľuje urobiť toho viac, či dokonca prežiť vôbec.

Tolko dve Humove námietky. Teraz predstavím rozlíšenie medzi dvomi druhmi skepticizmu.

Starý a nový skepticizmus: nepriateľ alebo hádanka

1. Starý skepticizmus – nepriateľ

Myslím si, že dnes bežná a prevládajúca predstava o filozofickom skepticizme je, že ide o súperiacu, akoby nepriateľskú teóriu alebo smer, ktorej cieľom je presvedčiť nás, že v skutočnosti nevieme nič o vonkajšom svete. Skeptik je ako cudzinec, proti ktorému sa musíme ubrániť buď tým, že formulujeme dôvody, pre ktoré oprávnené nemusíme venovať pozornosť jeho myšlienkam (Humova námietka prírody a paralýzy) alebo tým, že ho vyvrátíme. Jeden spôsob, ako skeptika vyvrátiť, môže vyzeráť približne takto: povieme, že jeho nároky na poznanie sú z nejakého dôvodu prehnané, a preto jeho argument padá. Aby sme videli túto stratégiu v akcii, zvážme konkrétne situácie z bežného života, kedy druhým ľuďom pripisujeme alebo odopierame poznanie. Predstavme si, že ráno vstanem a neviem, aké je vonku počasie (nemáme žiadne okná). Spýtam sa sestry: „aké je počasie?“. A ona povie, že sneží. Ja na to však odpoviem: „Myslím si, že to nemôžeš vedieť. Zvážila si možnosť, že skupina znudených filozofov si práve z teba robí žarty a nafúkava nám pred okná umelý sneh, zatiaľ čo inak je vonku pekne?“ Požadoval som priveľa?

sobě zasměje a přizná, že všechny jeho námitky jsou pouhá hříčka a že nemohou sloužit k ničemu jinému než k předvedení překerní situace lidstva, jež musí jednat, uvažovat a věřit...“

Tento argument preberá moje požiadavky:

(A1)

1. Ak viem, že som na konferencii, tak som schopný vylúčiť akúkoľvek pochybnosť o tom, že som na konferencii.
2. Možnosť, že sa mi iba sníva, že som na konferencii, je pochybnosťou, ktorú neviem vylúčiť.

Z. Teda neviem, že som na konferencii.

Na takýto argument odpovieme, že prvá premisa, ktorá pre poznanie vyžaduje našu schopnosť vylúčiť akúkoľvek pochybnosť, je nepravdivá. Kladie privysoké nároky na poznanie, také, ktoré bežne vôbec neprijímame a prijímať nemusíme. Dokonca aj v súdnej sieni, keď sa rozhoduje o vine či nevine vraha, hovoríme o tom, či sme si svojím súdom istí *mimo všetkej rozumnej pochybnosti*, čo je menej prísne než *mimo akejkoľvek pochybnosti*. Takže, takýto skeptický argument padá a naše poznanie je uchránené.

Ak nám Humove slová konvenovali a zdalo sa nám, že jeho odpovede sú dobré a relevantné, pravdepodobne pracujeme s takýmto chápaním, ktoré môžeme nazvať – skepticizmus ako nepriateľ. Keď máme túto predstavu o skepticizme, diskusia o ňom môže skončiť dvomi spôsobmi: buď vyhráme, obhájime si svoje bežné presvedčenia a poznanie alebo prehráme, budeme povinní sa ich zbaviť a uvrhne nás to do existenciálne stresujúcej situácie.

2. Nový skepticizmus – hádanka

Situácia je však dnes trochu iná. Je možné formulovať skeptické argumenty, ktoré na prvý pohľad neuplatňujú žiadne prehnané nároky na poznanie. Zvážme, či sú nasledujúce požiadavky na poznanie a zdôvodnenie prehnané alebo nie. Najprv, je prehnané vyžadovať zdôvodnenie na to, aby sme povedali, že niekto niečo vie? Ak niekto povie, že vie, že politik P vyhrá voľby, je neobvyklé spýtať sa: „ako to vieš?“. Na zváženie druhej požiadavky sa budeme musieť vžiť do fiktívnej situácie. Predstavme si, že ako detektív vyšetrojem vraždu. Prídem pred porotu a poviem: „Len dvaja ľudia to mohli urobiť, Ivan alebo Peter. Tu je celý korpus evidencie o tomto prípade. Verím, že Ivan je vrah, no evidencia ktorú mám, neuprednostňuje

toto moje presvedčenie pred možnosťou, že vrahom je Peter.“ Verím v tejto situácii zdôvodnene alebo nezdôvodnene, že Ivan je vrah? Ak sa nám zdá, že obe odpovede by mali byť negatívne, že teda ani jedna táto požiadavka nie je prehnaná, potom nás možno bude zaujímať tento argument:

(A2)

1. Ak moja evidencia/dôvody neuprednostňujú moje presvedčenie, že som na konferencii, pred skeptickou hypotézou, že som iba mozgom v kadi (ktorý je klamaný, že je na konferencii), tak nemám zdôvodnenie pre presvedčenie, že som na konferencii.
2. Moja evidencia/dôvody neuprednostňujú presvedčenie, že som na konferencii, pred skeptickou hypotézou, že som iba mozog v kadi.
3. Nemám zdôvodnenie pre presvedčenie, že som na konferencii.
4. Ak nemám zdôvodnenie pre presvedčenie, že som na konferencii, tak neviem, že som na konferencii.

Z. Teda neviem, že som na konferencii.

Napriek tomu, že (A2) nekladie nadštandardné nároky na poznanie, tento argument vedie k absurdnému záveru, že nemáme poznanie o vonkajšom svete. Samozrejme, aj keď premisy na prvý pohľad vyzerajú byť intuitívne, po detailnom rozbere sa takými už zdať nemusia. Pustiť sa však do takého rozboru a chybu v argumente skutočne nájsť, už znamená venovať sa modernému filozofickému skepticizmu.

A toto je pointou nového chápania skepticizmu. Ak je možné, s použitím zdanlivo neproblematických, intuitívnych premís alebo princípov, vyvodíť absurdný záver, máme tu paradoxnú situáciu. Problém nám potom nie je nanútený zvonka, cudzím nepriateľom, ale tkvie v našom vlastnom chápaní toho, ako funguje poznanie a čo je poznanie. Pretože argument uplatnil iba také štandardy pre poznanie, aké uplatňujeme aj my bežne. Môžeme brať paradoxy a aj tento skeptický ako signály, že naše chápanie v danej oblasti je problematické. Podobne, ako je bolesť signálom, že s telom je niečo v neporiadku. Pustíme sa potom do hľadania skrytej chyby vo formulácii paradoxu, resp. skeptického argumentu, aby sme túto situáciu rozriešili a zosúlادili naše epistemické pojmy.

Ak chápeme skepticizmus ako hádanku, tak z diskusie o ňom už nevychádzajú víťazi alebo porazení. Jednoducho, buď uspejeme a rozriešime

hádanku, alebo nerozriešime a ďalej sa budeme dopúšťať nedôslednosťami a chýbami, keď budeme hovoriť a premýšľať o poznaní alebo zdôvodnení. Teraz môžeme povedať, že sme konečne našli toho povestného, vraj fiktívneho, skeptika – sme ním my.

Humove námietky a nový skepticizmus

Ako v tomto všetkom figurujú Humove námietky? Ako sa vzťahujú k práve predstaveným dvom druhom skepticizmu? Pripomeniem, že na jednej strane máme skepticizmus ako súperiacu doktrínu, ktorá sa nás snaží o niečom zásadnom presvedčiť. Na druhej strane je skepticizmus ako hádanka, záhada alebo paradox, rozriešením ktorého môžeme napraviť chyby vo vlastnom porozumení. Humove námietky o tom, že príroda nám nedala na výber, iba veriť, že vonkajší svet existuje a o tom, že ak by sme skeptikovi uverili, tak by nás to uvrhlo do kognitívnej aj pragmatickej paralýzy, reagujú na hrozbu prvého, staršieho chápania. Snažia sa nás uchrániť pred skeptickým záverom, že nič nevieme. Uchrániť sa nás snažia tým, že ukážu, že ho môžeme oprávnenne ignorovať. Z hľadiska tohto nového chápania nám však hovoria niečo, čo už veľmi dobre vieme. Vieme, že skeptický záver je neuveriteľný. Vieme, že neveriť v existenciu od-nás-nezávislého sveta nie je životaschopné (doslova). Vieme, že skeptický záver je absurdný a neberieme ho vážne. Nakoniec, nie je intuitívne myslieť si, že nevieme ani len takú vec, ako že sme práve teraz na konferencii, alebo že máme telá. Prisdzujeme totiž poznanie seba aj ostatným každodenne. Humove námietky, že skeptickú hrozbu nemusíme brať vážne, že skeptické úvahy môžeme oprávnenne ignorovať a ničoho zlého sa nedopustíme, z perspektívy nového chápania skepticizmu pokojne pripúšťame. Hádanka však ostáva, pretože tieto naturalistické námietky neidentifikujú chybu v argumente, skrytú prehnanú požiadavku na poznanie, alebo implicitný a problematický epistemický záväzok zamaskovaný v premisách. Tieto námietky, tento naturalizmus, má svoje miesto v diskusii proti starému skepticizmu a v nej je relevantný. Podľa môjho názoru by však bolo chybou myslieť si, že sa ním dá úspešne odbiť aj skepticizmus moderný.

Ak sa niekto venuje filozofickému skepticizmu, občas sa na to nahliada ako na plané, prázdne úsilie. „Nikto to predsa nemôže myslieť vážne – možnosť, že nič nevie!“ Áno, to je pravda (možno až na vzácne výnim-

ky). Nakoniec, Hume práve toto veľmi pekne vyjadruje. Toto už ale dnes nie je problém. My jednoducho nepotrebujeme *dôkaz* proti skepticizmu alebo *oprávnenie ho ignorovať* (to už máme), potrebujeme ho „od-vysvetliť“, identifikovať jeho – teda našu vlastnú – chybu. Na druhej strane, možno to boli práve námietky, podobné tým Humovým, ktoré nám umožnili posunúť chápanie skepticizmu z nepriateľskej teórie, ktorú berieme vážne, k epistemickej hádanke, ktorú riešime, aby sme lepšie porozumeli pojmu poznania.

LITERATÚRA

- HUME, D. 1965. *A Treatise of Human Nature*. Ed. by L.A. Selby-Bigge. Oxford: Clarendon Press.
- HUME, D. 1996. *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha: Svoboda.
- PRITCHARD, D. 2002. Recent Work on Radical Skepticism. *American Philosophical Quarterly*, 39 (3), s. 215-257.
- STRAWSON, P. F. 1985. *Skepticism and Naturalism: some varieties*. London: Methuen & Co.
- SZAPUOVÁ, M. 2001. Filozofia Davida Huma vo svetle súčasných diskusií. In: Marcelli, M., Farkašová, E. (eds.): *Filozofia v kultúrnom kontexte*. Zborník z konferencie. Bratislava: Mirox.
- SZAPUOVÁ, M. 2002. Niekoľko poznámok k Wittgensteinovým úvahám o poznaní, pochybnosti a istote. In: *Filozofia Ludwiga Wittgensteina* (Príloha k Organon F). Bratislava: Veda.
- VOGEL, J (*): *Varieties of Skepticism*. (nepublikovaný strojopis). Dostupné na: <<http://philosophy.rutgers.edu/dmdocuments/Vogel.pdf>>. [cit. 2013-6-25].

Mgr. Adam Greif
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Gondova 2
814 99 Bratislava 1, SR
e-mail: adam.greif@yahoo.com